

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin "Meḥâsinu'l-Husâm" Adlı Şerhinin Metodolojik Özellikleri ve Analitik Kritiği*

Yrd. Doç Dr. Hacı ÇİÇEK**

Atıf / ©- Çiçek, H. (2016). Yûsuf Şıdkî Efendi'nin "Meḥâsinu'l-Husâm" Adlı Şerhinin Metodolojik Özellikleri ve Analitik Kritiği, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 211-234.

Öz- İnsanların Allah'ın varlığını ve birliğini bilmesi, dini sorumlulukları yerine getirmesi hususunda temel faktör akıldır. İnananlara yüklenen görev/ sorumluluk bu yeti sayesinde gerçekleşmektedir. İslâm âlimlerinin geneline göre rüşte erip akli melekelerini kullanan herkes akli çıkarımlarla Allah'ın varlığını ve birliğini bilmekle yükümlüdür. Ancak çocuk veya mecnun olmalarından dolayı akli melekelerini kullanamayan ya da fetret döneminde yaşayan veyahut ıssız bir yerde yaşayıp kendilerine tebliğ ulaşmayan insanların durumları hakkında İslâm âlimleri farklı görüşlere sahiptir. Onlar, müminlerin rüşte ermeden ölen çocukları hakkında, dünyada ve ahirette müslüman muamelesi görececeklerini belirtirlerken, rüşte ermeden ölen kâfir ve müşrik çocukları ile ilgili ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Konuya daha çok Allah'ın adaleti merkezinde yaklaşan Ebû Şekûr es-Sâlimî (ö. 460/1068'den sonra) ise şirk ve küfür içerisinde olmayan hiçbir kimseye Allah'ın kâfir muamelesinde bulunmayacağı kanaatinde dir.

Anahtar sözcükler- Akıl, iman, çocukların imanı, Ebû Şekûr es-Sâlimî

§§§

Makalenin gelişi 31.10.2016; Yayına kabul tarihi: 13.12.2016

* Bu çalışmada Yûsuf Şıdkî Efendi'nin (Yûsuf b. 'Ömer b. 'Abid b. Ağazade el-Mardinî) *Meḥâsinu'l-husâm şerḥu nevâbîği'l-kelim* (Osman Seferîhisârî istinsahı, Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, yerel yer no: 297/YUS. M-29124, basım yeri ve tarihi yok) nüshası esas alınmıştır.

** Adıyaman Ü. Eğitim Fak. Arapça Öğretmenliği, e-posta: hcicek02@hotmail.com

Giriş

Arapça, asırlardan beri etnik kökeni farklı birçok çevre tarafından ilgiyle karşılanan, hizmet edilen ve halen bu süreci en canlı şekilde yaşayan nadir dillerdendir. Öyle ki Arap dili ve edebiyatı hakkında emeği geçenlerin, daha çok, Arap olmayanların olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Arapça gramerine hizmet etme konusunda uzman ve *el-Kitâb* adlı eserin sahibi Sîbeveyhi (ö.194/809)¹, Rum asıllı İbn Cinnî² (ö.395/1005) ve Harezmi Türklerinden ez-Zemaşşerî, (ö.538/1143) gibi dilbilimci ve âlimleri sayabiliriz.

Yûsuf Şıdkı Efendi'nin tercüme ve şerh ettiği *Nevâbiğu'l-Kelim*'in yazarı ez-Zemaşşerî, , birçok İslâm ilimleri dalında kendisini ispatlamış bir âlimdir. Onun tefsir ve kelam alanında yazdıkları, muarızları tarafından şu veya bu şekilde eleştirilse de, Arap dili ve edebiyatı sahasında yazdığı eserler, İslâmî tefekkür bağlamında onun düşünsel ve mezhepsel yorumlarını paylaşan ya da paylaşmayan herkes tarafından kabul görmüştür, dememiz mümkündür.

ez-Zemaşşerî, 'nin seçilmiş veciz sözlerden oluşan bu eseri, kendisinden sonra farklı zamanlarda tercüme ve şerh edilmiştir. Eser, hem *Nevâbiğu'l-Kelim* hem *Kelimu'n-Nevâbiğ* adıyla tanınmıştır. Mueyyuddîn b. el-Muvaffak (ö.640/1244), Muḥammed b. Dahkân 'Alî en-Nesefî (ö.700/1300) ve 'Allâme et-Taftâzânî (ö.792/1389) gibi âlimler, eseri şerh etmiştir.³

Osmanlılar döneminde Yûsuf Şıdkı Efendi (ö.1309/1902) tarafından *Nevâbiğ*'in tercüme ve şerhi; 'Ali Nâzîmâ (ö.1935) tarafından ise sadece çevirisi yapılmıştır.⁴

¹ Bkz. Ebû'l- Ḥayr Şemsuddîn Muḥammed b. Yûsuf b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, H/1351, I/602, III/106; Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vahrânî b. Kurkûl, *Metâli'u'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr*, nşr: Vizâretu'l-Evkâf ve ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2012, I/358.

² Bkz. Ebû Muḥammed 'Afîfuddîn 'Abdullah b. Es'ed b. 'Alî b. Selmân Yâfi'î, *Mir'atu'l-cinân ve 'ibretu'l-yakazân fi ma'rifeti ma yu'teberu min ḥavâdisi'z-zamân*, haşiye: Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, II/335; Ebû'l Fidâ İsmâ'il İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. 'Ali Şîrî, Dâru İhya'it-Turasi'l-'Arabî, Beyrût, 1998, XI/331, 379.

³ Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahrüddîn b. 'Ömer b. Burhânuddîn et-Taftâzânî, *Matba'atu Vâdi'n-Nîl*, Kâhire, H/1286, 80 sayfa. et-Taftâzânî'nin bu şerhi, Câk el-Esved tarafından tahkik edilmiştir. Bkz. Dâru'l-'Alemiyye, Kâhire, ts. 166 sayfa.

⁴ Ali Nazîma ve tercümesiyle ilgili tarafımızdan bir makale çalışması yapılmıştır. İlgili makale için bkz. Hacı Çiçek, "Ali Nâzîmâ ve Nevâbiğu'l-Kelim Tercümesi Adlı Eseri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 1, Bahar 2012, Malatya. s. 117-142.

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin eserinin metodolojik özelliklerine; kritik ve bilimsel analizine geçmeden önce, onun hayatından kısaca söz etmek istiyoruz.

A. Yûsuf Şıdkî Efendi'nin Kısaca Hayatı

Yûsuf Şıdkî Efendi, efâdil-i ümmetten bir zat olup Ömer Şevkî Efendi (b. 'Abid b. 'Abdulkadir)'in (ö.1852) oğludur.⁵ O, *Meḥâsinu'l-Ḥusâm*'ın başında kendisini *Müftü-i Mardin Yûsuf b. Ömer b. 'Abid b. Ağazâde el-Ḥuseynî el-Ḥanefî el-Mardinî* şeklinde tanıtmıştır.⁶

Hicri 1240 yılında Mardin'de doğmuştur.⁷ Türk hukukçu, akademisyen ve siyasetçi Ebû'l-Ula Mardin'in (ö.1957) babasıdır. Oğlunun doğumu sırasında (9 Ağustos 1881) İşkodra'da görevde bulunmuştur.⁸ Torunu Betül Mardin'in ifadesine göre aileleri Arap kökenlidir.⁹

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin ailesi öteden beri bilinen ve ilmiye sınıfından âlimler yetiştiren bir ailedir. Osmanlılar döneminde *Mardinîzade*'ler diye maruf olan aile, bilhassa Mardin'de eski zamanlarda cedd-i âlâları Ağa Çelebî hazretlerine ithafen *Ağazâde* olarak yâd olunmuşlardır.¹⁰

Henüz on altı (16) yaşında iken dört dile (Türkçe, Arapça, Farsça/ Kürtçe) vakıf olması nedeniyle Yûsuf Efendi, Mardin Nüfus Müdürlüğü kâtipliğine atanmıştır (H/1256). Mardin'de Kâsım Padişah Medresesi'nde okumuş, hocası aynı zamanda babası olan 'Umer Şevkî Efendi'den icazetini almıştır (H/1259). Mardin müftüsü olan babası 'Umer Şevkî Efendi'nin vefatı üzerine fetva vekâleti ile fetva işlerini idareye tayin edilmiştir (H/1268). Daha sonra Mardin Müftülüğü'nden ayrılmış, Mardin Nâibi olmuştur (H/1272). Bir yıl sonra ise Mardin'de Muzafferiyeye Medresesi Müderrisliği'ne atanmıştır (H/1273). İkinci kez Mardin Müftülüğüne getirilmiş (H/1276); bilahare Bingazi (H/1283), Siirt (H/1283-1290), Yemen'e bağlı Ta'iz (H/1291-1294), İşkodra (H/1296-1297),

⁵ Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mustafa Tatcı- Cemal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, II/59.

⁶ Bkz. Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 1.

⁷ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, IV/378.

⁸ Cevdet Yavuz, "Ebû'l-Ulâ Mardin" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1994, X/363.

⁹ Bkz. Elif Berköz, *Röportajlar*, Milliyet Gazetesi, 3 Temmuz 2006.

¹⁰ İbrahim Özcoşar, *Makalelerle Mardin (Önemli Simalar-Dinî Topluluklar)*, Mardin Tarihi, İhtisas Kütüphanesi Yayını, İstanbul, 2007, IV/76.

Bitlis (H/1299-1302), Hakkâri (H/1302-1305), Musul (H/1306-1309) ve Cezâir-i Bahr-i Sefid (H/1311-1314) vilayetleri niyabetinde bulunmuştur.¹¹

Yûsuf Şıdkı, İstanbul'da ikamet etmiştir. İstanbul (H/1316) ve Anadolu Kazaskerliği (H/1319) olmak üzere iki kez kazaskerlik görevini üstlenmiştir. Dört dil bilen ve Arapça şiirlerden binlerce beyti ezberleyen Yûsuf Şıdkı Efendi, "Tedkîkâtü's-Şer'iyye Meclisi" üyesi olarak çalışırken 1319/1902 tarihinde vefat etmiş, Fatih Camii Şerifi haziresine defnedilmiştir.¹²

Eserleri

1- İmam Gazalî'nin (ö.505/1111) *İhyâ'sına* dair yazdığı "Mesîru 'umûmi'l-muvahhidîn'ala İhyâi 'ulûmi'd-dîn" (Osmanlıca tercümesi ve şerhi, 9 cilt).

2- ez-Zemaşşerî'nin *Nevâbigü'l-Kelim*'i hakkında kaleme aldığı *Meḥâsinu'l-ḥusâm* (Osmanlıca tercümesi ve şerhi).¹³

3- *Mî'râcu'l-mu'temir ve'l-ḥacc*.¹⁴

B. Yûsuf Şıdkı Efendi'nin Meḥâsinu'l-Ḥusâm'da Takip Ettiği Metot

Yûsuf Şıdkı Efendi (el-Mardinî)'nin *Meḥâsinu'l-Ḥusâm* adlı şerhi, *Nevâbigü'l-Kelim*'e yapılan şerh ve tahkiklerin en kapsamlısı olduğu söylenebilir. Onun, şerhinde şu metodu takip ettiğini gördük: ez-Zemaşşerî'nin *Nevâbigü'l-Kelim*'inde geçen dağınık vaziyetteki ibareleri "Bâbu'l-hemze", "Bâbu'l-cim", "Bâbu'l-lâm" ve "Bâbu'l-vâv" gibi başlıklar altında alfabetik bir şekilde sıralamıştır. Yûsuf Şıdkı, bu yönüyle, günün şartlarına göre takdirle karşılanacak orijinal bir yöntemle baş vurmuş ama her "Bâb"ı oluşturan ibareleri de sonuna değin kamus/lügat/sözlük usulüne göre sıralamamıştır. Mesela O, *Bâbu'l-hemze*'deki ibarelerin ilk harfleri hemze/elif ile başladığı halde, ikinci ve üçüncü harfler karışık verilmiştir. Karışık ve dağınık ibareleri alfabetik bap-

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV/378.

¹² Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II/59; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV/378.

¹³ Bu eser, zamanında "İkdâm" Gazetesinde tefrika halinde yayımlanmıştır. Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II/59.

¹⁴ Bkz. Ḥayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1980, VIII/235; Bağdâtlı İsmail Paşa, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, nşr: Şerafettin Yaltkaya- Rifat Bilge, MEB. Yay, İstanbul, 1972, IV/440; 'Ömer Rızâ Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, Beyrût, ts, XIII/306; Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 2009, II/59; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV/378.

lara ayıran müellifin, bu konuda neden duyarlı davranmadığının nedenini bilemiyoruz.

Yazar, ilkin ibarelerde mevcut olan bütün fiil, isim ve edatların gramer ve sözlük anlamlarını verdikten sonra "Hâsıl-ı kelâm" başlığı altında ibarelerin toplu manasına geçmiştir. Kendisi, sıklıkla şiirlerden alıntı yaptıktan, bazen de ayet ve hadislerden deliller getirdikten ve fikhî yorumlarda bulunduktan sonra şerhini edebî sanatlarla süslemeyi tercih etmiştir. Dillere özel ilgi gösteren yazar, her ibarenin sonunda konuya ilişkin kimi zaman bir, kimi zaman ise birden fazla şiirden beyitler getirmiştir. Daha sonra ise ibarelerde geçen edebî sanatları belirtmiştir.

Şimdi ise onun takip ettiği metot doğrultusunda analiz ve kritiğimizi yapmaya çalışalım.

C. İbarelerdeki Edat, İsim ve Fiillerin Manalarına Dair Bazı Örnekler

Daha önce belirttiğimiz gibi Müellif, ibarelerin tüm sözcüklerinin hem gramer hem sözlük anlamlarını detaylıca vermeye çalışmıştır. Biz, kelimelerin anlamlarını verirken, yazarın asıl şerh ve tercüme formatına bağlı kalacağız. Şimdi onlardan birkaç tane örnek vermek istiyoruz:

I. بُدْرٌ فِي مَطْمُورَةٍ بُرٌّ فِي مَطْمُورَةٍ

بُدْرٌ = Tohum manasına; فِي = Harf-i cer; مَطْمُورَةٌ = Sulu ve yağmurlu tarla manasına; بُرٌّ = Yâ harfinin dammesi/ötresi ile halis buğday manasına; مَطْمُورَةٌ = Hafire/çukur ve buğday kuyusu manasıdır.

Hâsıl-ı kelâm; sulak tarlada olan tohum, (bil ki o) buğday kuyusunda dır. Yani yağmurlu ve sulak tarlada tohum ekmek zayi olmaz. Sanki buğday kuyusunda mahfuz bir buğdaydır. Bu kelam dahi bir temsildir: İlim ve hikmete kabiliyet ve istidadı olan kimsede tohum-u talim zayi olmaz, o, yağmurlu tarlaya benzer; kabiliyeti olmayan kimse ise tuzlu tarlaya benzer, onda tohum gövermez.¹⁵

II. حَبْدًا الْوَادِقُ إِذَا رَعَدَ وَالصَّادِقُ إِذَا وَعَدَ

حَبْدًا = Bir kelime-i medhtir; الْوَادِقُ = Yağmurdur; إِذَا = Harf-i şartiyedir; رَعَدَ = Gök gürlemesidir; صَادِقٌ = Sadaka'dan müştak/türemiş ism-i fâildir; doğrluk ve gerçeklik manasıdır; وَعَدَ ise vaat etmek manasıdır.

¹⁵ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 61.

Hâsıl-ı kelâm; ne güzel bir yağmur ki gök gürlendiğinde, ne güzel arka-
daş ki vaat ettiğinde; yani gök gürlmesiyle nazil olan yağmur, bereketli olup
ondan zemin/yer hayat bulup nebat/bitki verir. Sadık (doğru sözlü) kimse, söz
verirse elbette vaadini ifâ eder ve ona muhalefet etmez.¹⁶

III. رَبِّ كَلِمَةٍ هِيَ عِنْدَ النَّاسِ فَصِيحَةٌ وَهِيَ عِنْدَ اللَّهِ فَصِيحَةٌ

رَبِّ = Harf-i teksiriyedir (çokluk); كَلِمَةٍ = Söz manasınadır; هِيَ = Kelime'ye
raci (dönen) bir zamirdir; عِنْدَ النَّاسِ = İnsanların katında demektir; فَصِيحَةٌ = Rûşenli
ve belagatli manasınadır; هِيَ = Müennes (dişil) için "O"; عِنْدَ اللَّهِ = Allah katında
demektir; فَصِيحَةٌ = Nâmakbul (kabul olmayan, kabul görmeyen, sıradan şey)
manasınadır.

Hâsıl-ı kelâm; çok söz vardır ki insanların katında rûşen ve belagatli
görünür ama o söz Allah'ın katında nâmakbuldur. Yani gazab-ı ilâhî, o sözü
konuşmak ve dinlemek suretiyle hoşnut olan ve ondan lezzet alan kimseyi
mesul ve muaheze ettirir. Ayrıca ulema ve hukema katında kabih (çirkin) ve
rezil söz, şer'i şerîfe mugayir olan kelimedir. O söz, Allah'ın katında da
nâmakbuldur.¹⁷

IV. طُوبَى لِمَنْ خَاتَمَهُ عَمْرُهُ كَفَاتِحِهِ لَيْسَتْ أَعْمَالُهُ بِفَاحِشِهِ

طُوبَى = Cennette bir şecere-i ma'rufenin (bilinen bir ağacın) ismidir ve-
yahut Tîb kelimesindedir. Ondaki bâ harfi, vâv harfiyle kalb olunup "Tûbâ"
olmuştur. ل = Lâm, harf-i cerdir. مَنْ = İsm-i mevsûldur; خَاتَمَهُ = âhir (son, akıbet)
manasınadır. عَمْرُهُ = Ömrün manası zahirdir. كَ = Kef, harf-i teşbihdir. (benzet-
me/teşbih harfi); فَاحِشِهِ = Evvel ve ibtidâ manasınadır; لَيْسَتْ = Ef'âl-i nâkîsa-i nâfi-
yedendir. أَعْمَالُهُ = Amel'in cemidir; هِ = ise harf-i zamir-i gâibtir (III. Tekil şahıs); بَ
= Harf-i cerdir; فَاحِشَهُ = ise fa-da-ğa fiilinden müştak (türemiş) olup "Rezîlu rüs-
vay ve sırrı fâş olmuş (meydana çıkmış) kişi manasınadır.

Hâsıl-ı kelâm; Tîb veyahut şecere-i Tûbâ, ol kimsenindir ki ömrünün
ahiri (sonu), ibtidası (başlangıcı) gibidir. Onun a 'mali, onu rüsvay etmemiştir.
Yani ahir ömrü, evveli gibi salah ile son bulmuş; amali ve hareketleri mezmûm
(kınanmış) ve kabih (çirkin) değildir. Onun Allah katında rüsvalığına sebep
olacak kötü ve çirkin bir ameli vuku bulmamıştır.¹⁸

¹⁶ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Me'hâsin*, s. 72.

¹⁷ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Me'hâsin*, s. 90.

¹⁸ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Me'hâsin*, s. 108.

V. اَلْعُرْبَانُ غُرَبَانٌ وَالسُّودَانُ سَيِّدَانُ

اَلْعُرْبَانُ = 'Urbân; A'râb manasına gelir ki yabanda sâkin olan ehl-i bâdiyenin (çöl ve kırsalda göçebe yaşayanların) ismi mahsuslarıdır. Zira A'rab, ehl-i bilâd ve Emsâra şehirde (yerleşik yaşayanlara) mahsustur. غُرَبَانٌ = Ğurâb'ın cemidir; gurâb ise karga manasınadır. اَلسُّودَانُ = Habeşî ve emsalleri bulunan siyah Arapların ismidir ki Hâm b. Nûh (as)'un evladıdır. سَيِّدَانُ = Sîn harfinin kesresi/esresi ile Sîd'in cemidir ki kurt esamesinden (isimlerinden) bir isimdir.

Hâsıl-ı kelâm; yabanda sakin olanlar اَلْعُرَبُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا "Bedevîler, kâfirlik ve münafıklık bakımından daha katırdırlar"¹⁹ nass-ı celîlin hükmünce ehl-i bâdiye (çölde yaşayanlar), cîfe (leş) ile ta'ayyüş eden (yaşamını sürdüren) karga kuşları gibidirler.

Siyah 'Urbân ise kurt nevinden olan sîd kurtları gibidir. Sibâ'dan (yırtıcılardan) kurtun menzilesi (konumu), tuyûrdan (kuşlardan) karga menzilesindedir. Zira onlar, karga gibi murdar nesnelere yemekle ta'ayyüş eder.²⁰

VI. قُرِنْتُ الْمَسْرَةَ وَالْمَسَاءَةَ بِالْإِحْسَانِ وَالْإِسَاءَةِ

قُرِنْتُ = Mukterin (yakın) oldu manasına; مَسْرَةٌ = Şâdlık (hoşluk, sevinç); مَسَاءَةٌ = Hüzünlük; إِحْسَانٌ = İyilik etmek; إِسَاءَةٌ = Kötülük manasınadır.

Hâsıl-ı kelâm; şâdlık ve hüzün, ihsan ve isâeye makrundur; yani ihsândan meserret ve iyilik; ehzândan (hüzünlerden) ise keder ve kötülük gelir.²¹

VII. كُونُوا حَتَفَاءَ لِلَّهِ خُلَفَاءَ فِي اللَّهِ

كُونُوا = Olunuz demektir; حَتَفَاءٌ = Ḥanîf'in cemidir; خُلَفَاءٌ = Ḥalîf'in cemidir ki ḥalîf, mu'âhid (söz veren) manasınadır.

Hâsıl-ı kelâm; "Allahu Zülcelâl hazretlerine muslim (teslim) ve munkâd olunuz (uyunuz); ettiğiniz ahd üzere sabitkadem (kararlı) olunuz. Yani Din-i İslâm üzere sebat edip ahkâmının hilafında olmayınız. 'Uhûdunuz (ahitleriniz) ve imanınız dahi Allahu Zülcelâl ile olsun ve ahdinize sahip olunuz."²²

¹⁹ 9/Tevbe, 97.

²⁰ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 110.

²¹ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 125.

²² Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 136.

VIII. مَا لِلْفَسَاقِ مِنْ حَمِيمٍ غَيْرُ غَسَاقٍ وَحَمِيمٍ

ما = Mâ-i nâfiyedir; فُسَاقٍ = Fâsıkın cemidir; مِنْ = Harf-i cerdir; حَمِيمٍ = Arkadaş manasınadır; غَيْرُ = Manası zâhirdir; غَسَاقٍ = Kesret-i burûdetinden (çok soğuk oluşundan) içilmez su manasına; وَحَمِيمٍ = Şiddet-i harâretinden (aşırı sıcaklığından) içilmez su manasınadır.

Hâsıl-ı kelâm; cehennemın gayet soğuk ve gayet sıcak suyundan gayrı, fasıkların dostu yoktur.²³

IX. الْمُبَالَغَةُ فِي التَّدَابِيرِ مُغَالِبَةٌ لِمَقَادِيرِ

الْمُبَالَغَةُ = Çokluk manasına; فِي التَّدَابِيرِ = Tedâbirde demektir. مُغَالِبَةٌ = Galip olmaklıktır. لِمَقَادِيرِ = Mekâdir'de demektir. Mekâdir, mekder'in cemidir.

Hâsıl-ı kelâm; tedâbirde mübalağa etmeklik, mekâdirde müğalaba eylemeklikdir.²⁴ Yani aşırı şekilde tedbirlere başvurmak, bir bakıma takdirleri bastırmaktır.

X. وَيَلَّ لِكُلِّ رَيْسٍ مِنْ عَذَابٍ بَيِّسٍ

وَيَلَّ = manası malum bir kelimedir. لِكُلِّ رَيْسٍ = Her bir reis demektir. مِنْ عَذَابٍ بَيِّسٍ = Azâb-ı şediten demektir.

Hâsıl-ı kelâm; hak, adl ve istikamet üzere olmayan her bir baş ve reise, azab-ı şediten bir veyl vardır.²⁵

XI. يَا بَيْتِي قَفَاكَ عَمَّا يَنْقُرُ قَفَاكَ

يَا بَيْتِي = Oğul; قِي = Sakla/koru manasına; فَكَ = Ağzını; عَمَّا = ol şeyden; يَنْقُرُ = kelimesinden müştak/türemiş fiil-i muzaridir, vurmak ve çalmak manasınadır. قَفَاكَ = "enseni" demektir. Hâsıl-ı kelâm: "Ey oğul, enseni vurup çalacak şeyden ağzını sakla! Yani levh/kınama ve darbeyi mucip olan söz söylemekten hazr eyle/sakın!" demektir.²⁶

D. Mehâsinu'l-Huşâm'da Geçen Şiirlerden Bazı Örnekler

Yûsuf Şıdkı Efendi, neredeyse her ibareye en güzel şekilde uyuşan ama şairini belirtmediği şiirlerden bazı beyitler getirmiştir. Bu yönüyle şerhler arasında özgün bir formata sahip olduğunu söyleyebiliriz. Burada birkaç tane-sini örnek olarak vermek istiyoruz:

²³ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 142.

²⁴ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 167.

²⁵ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 173.

²⁶ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 183-184.

I. الأَمِينُ آمِنٌ وَالْحَائِنُ حَائِنٌ

"Emin kimse emniyette; hain ise felakettedir."

Şarih, bu ibareye ilişkin delil sadedinde şu şiiri kaydetmiştir:

وَكُلُّ أَمِينٍ آمِنٌ بِحِصَالِهِ. وَكُلُّ حَائِنٍ هَالِكٌ بِفَعَالِهِ.

وَكُلُّ سَخِيفِ الْعَقْلِ رَاضٍ بِعَقْلِهِ. وَكُلُّ غَنِيٍّ غَنِيٌّ رَاضٍ بِمَالِهِ.

"Her emin kişi, güzel hasletleriyle emandadır,

Her hain kimse de, kötülükleriyle helaktedir.

Her aklı kıt olan, aklından gayet razıdır;

*Her zengin ise malından kanaatsizdir."*²⁷

II. التَّاجِرُ مَجْدُهُ فِي كَيْسِهِ وَالْعَالِمُ مَجْدُهُ فِي كِرَارِيْسِهِ

"Tüccarın şerefi, kesesinde; âlimin şerefi ise kitaplarındadır."

Yûsuf Şıdkî Efendi, burada ibareye farklı iki boyuttan yaklaşmış; bir yerde kitapların ödünç verilemeyeceğini, başka bir yerde ise ilim ehli arasında karşılıklı olarak kitapların ödünç alınabileceğini, bu konuda hiçbir çekincenin olmaması gerektiğini belirtmiştir.

أَلَا يَا مُسْتَعِيرَ الْكُتُبِ دَعِي. فَإِنَّ إِعَارَتِي لِلْكَتُبِ عَارٌ.

فَمَعْشُوقِي مِنَ الدُّنْيَا كِتَابٌ. فَهَلْ أَنْصَرْتُ مَعْشُوقًا يُعَارُ.

"Ey benden ödünç kitap isteyen, vazgeç benden!

Ödünç olarak kitap vermem, bana çok ayıptır.

Dünyadaki biricik sevgilim, kitaptır,

Sevgilin ödünç verildiğini, hiç duydun mu?"

لَا تَمْنَعْ كِتَابًا مُسْتَعَارًا. فَإِنَّ الْبُخْلَ لِلْإِنْسَانِ عَارٌ.

أَمَّا تَسْمَعُ حَدِيثَ عَنِ رِوَاةٍ. جَزَاءُ الْبُخْلِ عِنْدَ اللَّهِ نَارٌ.

"Bir kitabı ödünç vermekten geri durma;

Çünkü cimrilik, insan için bir utançtır.

Ravilerden hadis duymadın mı sen?

*Ki Allah katında cimriliğin cezası cehennemdir."*²⁸

²⁷ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, 44.

III. الدُّنْيَا تَمْلُؤُهُ عَيْرًا مَشْخُونَةً عَيْرًا.

“Dünya, ibretler ve gözyaşlarıyla doludur.”

Müellif Yûsuf Şıdkı Efendi, bu ibareye dair aşağıdaki beyitleri yazmıştır:

هِيَ الدُّنْيَا تَقُولُ بِلَمِي فِيهَا. حَذَارِ حَذَارٍ مِنْ بَطْشِي وَفَتْنِي.

فَلَا يُعْرَظُكُمْ حُسْنُ اِبْتِسَامِي. فَقَوْلِي مُضْحِكٌ وَفِعْلِي مُبْكِي.

“İşte dünya, ağız dolusuyla şöyle der:

Benim cevru cefamdan oldukça sakının!

Yüzünüze gülümsemem, sizi aldatmasın!

Çünkü sözüm güldürür, yaptığım ise ağlatır.”²⁹

IV. عَيْشُ الْمُجَاهِدِ جِهيدٌ وَرِزْقُ الرَّاهِدِ زَهيدٌ.

“Allah yolunda cihad eden mücahid ile zahidin rızkı güç ve kısıtlıdır.”

Yazar, bu ibareye ise aşağıdaki beyitleri getirmiştir:

كَمْ مِنْ قَوِيٍّ قَوِيٍّ فِي تَقْلِبِهِ. مُهْدَبُ الرَّأْيِ عَنْهُ الرِّزْقُ مُنْحَرِفٌ.

وَكَمْ ضَعِيفٍ ضَعِيفٍ فِي تَصَرُّفِهِ. كَأَنَّهُ مِنْ خَلِيجِ الْبَحْرِ يَغْتَرِفُ.

“Davranışında nice güçlü, güzel düşünceli kimseler vardır ki rızıkları kıttır.

Nice zayıflar da vardır ki, sanki denizden avuçla rızıklanırlar.”³⁰

E. Mehâsinu'l-Huşâm'da Geçen Bazı Hadislerin Analizi

Yûsuf Şıdkı Efendi'nin yaptığı şerhte, elli (50) dolayında hadis kaydetmiştir. Hadislerin sahihliği konusunda titiz davrandığını söyleyemeyiz. Hadis diye naklettiği kimi hadisin, hadis kritikçilerince sahih, kimi hadisin zayıf ve mevzu olduğunu tespit ettik. Biz, müellifin, seçtiği hadisleri genellikle vaaz ve ahlakî konuları içeren kitaplardan aldığı kanaatini taşıyoruz. Bu bağlamda birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ. I.

“Dikkat ediniz ki, insan vücudunda bir et parçası vardır. O düzelirse bütün beden düzelir; o bozulursa bütün beden bozulur; azalar ona tabidir. Dikkat edin, o et parçası, kalptir.”³¹

²⁸ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*,63-64.

²⁹ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*,81.

³⁰ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*,115.

مَنْ أَكَلَ حَتْمَ أَخِيهِ فِي الدُّنْيَا، قُرِبَ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقَالُ لَهُ: كُلُّهُ حَتْمًا كَمَا أَكَلْتَهُ مَيِّتًا. فَيَأْكُلُهُ. وَيَكْلَخُ وَيَصْبِحُ.. II.

"Kim dünyada Müslüman kardeşinin etini yerse, ahirette ona o Müslümanın eti yaklaştırılır ve kendisine 'Diri iken onun etini yediğin gibi ölü iken de ye!' denir. O da mecbur kalarak yer. Böylece geveler, tiksindir, bağırır ve yüzünü buruşturur."³²

Muḥammed Nâsiruddîn Elbânî (ö.1999), bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.³³

III. أَلْوَدُّ سِرُّ أَبِيهِ

"Çocuk, babasının sırrıdır/mutluluğudur."³⁴

Hadis diye sanılan bu sözün aslı yoktur, mevzudur.³⁵

IV. إِنَّ الرَّجُلَ لَيَذْنُو مِنَ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فَيْدُ ذِرَاعٍ فَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ فَيَتَبَاعَدُ مِنْهَا أَبْعَدَ مِنْ صَنْعَاءَ.

"Adam, bir arşın kadar cennete yaklaşır ama öyle bir söz konuşur ki o söz, kendisini buradan (Medine) San'a (şimdi Yemen'in başkenti) uzaklığı kadar cennetten uzaklaştır."³⁶

³¹ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 48. Bu hadis için bkz. Buḥârî, İman 39, Buyû' 2; Muslim, Musâkat 107; Ebû Dâvûd, Buyû' 3; Tirmizî, Buyu' 1; Nesaî, Buyu' 2.

³² Bkz. 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celaluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts. VII/572; Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarık b. İvazullâh-'Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hasenî, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts., II/182; Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muḥammed b. Ebû Bekr b. 'Abdulmelik Kastalânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matba'atu'l-Kubrâ el-Emîriyye, Mısır, H/1323, IX/41

³³ Bkz. Ebû 'Abdurrahmân Muḥammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletu'l-eḥâdîsi'd-da'ife ve'l-mevdû'a ve eseruhe's-seyyiu fi'l-umme*, Dâru'l-Ma'arif, Riyad, 1992, XIII/692; Elbanî, Da'ifu't-Tergîb ve't-Terhîb, Mektebetu'l-Ma'arif, Riyad, 2002, II/228.

³⁴ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 100.

³⁵ Bkz. Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muḥammed b. 'Abdurrahmân b. Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-ḥasene fi beyâni kesîrin mine'l-eḥâdîsi'l-muştehire 'ale'l-elsine*, thk. Muḥammed 'Osman el-Haşt, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1985, s. 706; Ebû'l-Hasan Molla 'Alî b. Muḥammed el-Herevî 'Aliyyu'l-Kârî, *Zayıf Hadisleri Öğrenme Metodu*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İlim Yayınları, İstanbul, 1986, 126; Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muḥammed b. 'Abdulhâdî el-Cerrâhî el-'Aclûnî, *Keşfu'l-ḥafâ ve muzîlu'l-İlbâs 'ammâ iştehere mine'l-eḥâdis 'alâ elsinet'in-Nâs*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts, II/338.

³⁶ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 109. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût- Adil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, 2001, XXVII/156; XXXVIII/250; Alî b. Husâmidîn b. 'Abdulmelik b. Kadîhân el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-'ummâl fi suneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayâtî-Safvet es-Sakâ, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1981, III/549; Ebû Muḥammed Zekiyuddîn 'Abdulazîm b. 'Abdulkavî b. 'Abdullâh el-Munzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, Dâru 'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, H/1417, III/344. Elbânî ise bu hadisin zayıf olduğunu vurgulamıştır. Bkz. *Da'ifu't-tergîb ve't-terhîb*, II/241.

V. أَصْحَابِي كَالْتُجُومِ بِأَيْهِمْ افْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım, yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz.”³⁷

VI. سَيَكُونُ رَجَالٌ مِنْ أُمَّيْ يَأْكُلُونَ أَلْوَانَ الطَّعَامِ، وَيَشْرَبُونَ أَلْوَانَ الشَّرَابِ، وَيَلْبَسُونَ أَلْوَانَ النَّيَابِ، يَتَشَدَّقُونَ فِي الْكَلَامِ، وَأَوْلَيْكَ شَرَارُ أُمَّيْ.

“(Bir zaman gelecek ki) bazı adamlar, envai türlü yemekler yiyecek, içecekler içecek, elbiseler giyecek ve avurdunu doldurarak konuşacaktır. İşte onlar, ümmetimin en kötüleridir.”³⁸

Yûsuf Şıdkı Efendi, yaptığı şerhte kimi zaman akılla izahı mümkün olmayan sözleri hadis diye zikretmiş, kimi zaman ise hadis iddiasında bulunduğu ibareyi garip ve ilmî olmayan tarihî rivayetler ile desteklemeye çalışmıştır. Aşağıda İmam Azam Ebû Hanife (ö.150/767) ile kadınlara danışma hakkında verdiği ve hadis diye vurguladığı şu iki misal, bunun en canlı delilleridir:

إِنَّ فِي أُمَّيْ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: أَبُو خَيْفَةَ، هُوَ سِرَاجُ الْأُمَّةِ.

“Benim ümmetimde bir adam vardır ki ona Ebû Hanife denilir. O zat, ümmetin sirâcidir (kandilidir).”

Yazar, ibareyi hadis olarak kaydetmiş, ona ilişkin ise şunları söylemiştir: “Ebû Hanife, bir rüya görmüştür. Rüyasında Hz. Muhammed Mustafa'nın mukaddes kabrini kazımış, uyandığında birisini aracı etmiş, kendi adını söylemeden rüyasını yorması için Muhammed b. Sirîn (ö.110/729)'e göndermiştir.

³⁷ Bkz. Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 162. Bu hadis, *Kütübü Sitte*'de (Buḥârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesaî ve İbn Mâce) bulunmamaktadır. İbn Abbas'a isnat edilen bu sözü, sadece Beyhakî (ö.458/1066) rivayet etmiştir. 'Abdulhay Leknevî (ö.1886)'nin bidatlerle ilgili kitabının hadislerine not düşen ve hadislerin kritiğini yapan 'Abdulfettah Ebû Gudde (ö.2002), hadis hakkındaki yorumu şudur: “Evet, bu hadis sahih değildir; bu konuda Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) şöyle demiştir: “Bu, sahih değildir.” Bezzâr (ö.292/905) da şunu söylemiştir: “Bu sözün Hz. Peygamber'den geldiği sahih değildir.” Beyhakî ise “*el-İ'tikâd*” adlı kitabında şunu söylemektedir: “Biz bunu, mevzul (baştan sonuna kadar isnadında kopukluk bulunmayan) bir hadisten kuvvetli olmayan bir isnat ile rivayet ettik. Bir de münkatî olan (senet zincirinde bir ravisi düşen veya bilinmeyen bir ravisi bulunan) başka bir hadisten... İbn Hacer 'Askalânî (ö.852/1449) de hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Geniş bilgi için bkz. 'Aclûnî, *Keşfu'l-ḥafâ*, I/132; 'Abdulhay Leknevî, *Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, çev. Harun Ünal, Vahdet Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 62. Elbânî (ö.1999) ise hadisin mevzu olduğunu söylemiştir. Bkz. *Silsiletu'l-eḥâdîsi'd-daîfe*, I/144, 151.

³⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, III/24; *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1994, VIII/107; *Musnedu's-şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1984, II/342.

Anlatılan rüya hakkında İbn Sirîn, Şu yorumu yapmıŐtır. "Bu rüyanın sahibi kim ise o, dünyaya ilim yayacaktır. Onun yayacağı ilmi, ne önceki âlimler yaymıŐ ne de sonrakiler yayacaktır."³⁹

İmam Nevevî (ö.676/1277), hadis diye nakledilen bu sözün mevzu olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin kaydettiği diğer hadis ise kadınlarla ilgilidir. *Şauruuhem ve Ĥalfuuhem*. "Kadınlara danıŐın ama dediklerine uymayınız." Ayrıca bu ibare Şerhte müennes (dişil) kipiyle değil, *Şauruuhem ve Ĥalfuuhem* Şeklinde müzekker (eril) kipiyle yanlıŐ yazılmıŐtır. Yazar, kendi görüŐünü desteklemek adına oldukça garip bir olayı nakletmekten de geri durmamıştır: "Yezid b. Muaviye (ö.64/683) zamanında Őamlılardan birisi, evinin damından kendini aŐađıya atmak ister. Konuyu hanımına açar; hanımı atlamasına izin vermez, ne var ki koca, güya "Kadınlara danıŐın ama söylediklerine itibar etmeyin" hadisine aykırı davranmasın vehmiyle aŐađıya atlar; ayağı kırılır ve bir süre yatağa bağlı kalır. Tam o sırada İmam Hüseyin'in üzerine İbn Ziyâd (ö.67/686) gönderilir. Yezid'in emriyle Őamlılar, İmam Hüseyin (ö.61/680)'i Őehit etmek için sevk edilir. Hanımına muhalefet eden adamın ayağı kırık olduğundan, olaydan muaf tutulur."⁴¹

F. Meĥâsinu'l-Ĥusâm'da Geçen Bazı Fikhî Yorumlar

Yazar, ibarenin anlamı bağlamında yeri geldikçe fikhî yorumlarda bulunmuştur. Onun fikhî yorumları, oldukça azdır. Buna rağmen metodolojisine bağlı kalma adına onun Őerhinden Şu örnekleri vermek istiyoruz:

I. *İl İsrâf İtirâf ve İl İsrâf İtirâf*

³⁹ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meĥâsin*, s. 25.

⁴⁰ Bkz. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzibu'l-esmâ ve'l-luĥât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts. II/219.

⁴¹ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meĥâsin*, s. 15. Oysaki Hz. Peygamber Hidaybiye Musalahası esnasında eŐi Ümmü Seleme'ye danıŐmıŐ ve onun dediğini uygulamıŐtır. Bu sözün kimi hadis kritikçileri tarafından zayıf, kimisi tarafından asılsız, kimisi tarafından da mevzu olduğuna dair bkz. Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Keşfu'l-muşkil min ĥadîsi's-saĥihayn*, thk. 'Ali Ĥuseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyâd, IV/558; Seĥâvî, *el-Makâsıdu'l-ĥasene*, s. 400; 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Dureru'l-munteŐire fi'l-eĥâdisi'l-muŐteĥire*, thk. Muĥammed b. Lutfî es-Sabbâĥ, *Cami'atu'l-Melik Su'ud*, Riyâd, ts. s. 134; 'Aliyyu'l-Kârî, *age*, s. 74; 'Aclûnî, *Keşfu'l-ĥafâ*, II/3; Ebû 'Abdurrahmân Muĥammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletu'l-eĥâdisi'd-daife*, I/430, 627.

“İsraf/savurganlık, haddi aşmak; selem akdi ile alışveriş ise malı yok etmektir.”⁴²

Selem akdi, “Para peşin, malın ise veresiye olmasıdır. Başka bir tanımla veresiyeyi peşine satmaktır yani peşin para ve peşin verilen başka bir mal ile veresiye bir mal satmaktır.”⁴³

Yûsuf Şıdkı Efendi, burada selem akdinin, fakihlerce helal kapsamda bir ticaret şekli olduğu hakkında herhangi bir yorumda bulunmamış, zımnen selem akdiyle alışveriş yapmanın sakıncalı olduğuna katılmıştır.

II. تَقُولُ أَنَا صَائِمٌ وَأَنْتَ فِي حَمِّ أَخِيكَ سَائِمٌ

“Oruçluyum, diyorsun ama habire kardeşinin etini yiyorsun.”

Yûsuf Şıdkı Efendi, kişinin hem oruçlu olduğunu söylemesinin hem de gün boyunca gıybet ederek Müslüman kardeşinin etini yemesinin çirkinliğini anlatmıştır. Bu ibare bağlamında gıybetin dindeki durumunu, gıybet giren ve girmeyen davranışları belirtmiş; konuya ilişkin ayet ve hadisler nakletmiştir.⁴⁴

III. الشَّرَائِعُ مِمَّا سَأَلَهَا وَالشَّرَائِعُ بِمَسَائِلِهَا

“Suyolları, mecra ve ırmaklardan; Şeriat ise Mutahhara-i Muhammediye meselelerinden oluşur.”

Bu ibare oldukça müseccca ve mütecanis bir formatta olduğundan, onun kelimelerini sözlük anlamlarıyla vermek istiyoruz.

شَرَائِعُ = Birinci “şerâi’ “, şerî’ a’nın cemidir; buna “su yolu” derler. مَسَائِلُ = Mecra ve ırmaklar manasına gelir; شَرَائِعُ = Bu ikinci “şerâi’ “ ise aynı şekilde şerî’ a’nın cemidir ama Şeriat-ı Muhammediye demektir. مَسَائِلُ = Bu kelime “mesele” nin cemidir.

Yani nehir ve ırmaklar olmadıkça suyun faydası olmadığı gibi Şeriat-ı Aliyye-i sermediyyenin meseleleri olmadığı sürece arzulanana sonuca varılmaz. Buradaki şerâi’ kelimesinden kasıt, kavaid-i usuliye-i diniyedir. Meselelerden murad ise kavaidi usuliyye-i fıkhiyye üzerine bina edilen meselelerdir. Mesela لَا قُؤَابَ إِلَّا بِالنِّيَّةِ “Sevap, ancak niyetle olur”, bir kaide-i asliyedir. Yani kalben niyet olmadıkça sevap olmaz. Bu itibarla namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek için kalben niyet edilmesi gerekir. Hâsıl-ı

⁴² Yûsuf Şıdkı Efendi, *Meḥâsin*, s. 21.

⁴³ Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 56.

⁴⁴ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Meḥâsin*, s. 69-70.

kelâm; iş bu kavaidin kıyâmı ve icra-i ahkâmı (yerine getirilmesi), onların teferuatını bilmek, onlara göre amel etmekle olur.⁴⁵

G. Meĥâsinu'l-Ĥusâm'daki Bazı Edebî Sanatlar

Zemaĥşerî, 'nin eseri, her ne kadar nesir formatında yazılmış olsa da şiirsel bir özelliğe sahiptir. *el-Kelimu'n-Nevâbiĝ*'de birçok edebî sanat mevcut olmasına rağmen cinâs/tecnis sanatı daha yoĝundur. Bu itibarla Yûsuf Şıdkî Efendi, neredeyse her ibarenin sonunda edebî sanatların çeşidini belirtmiştir. Biz, onlardan birkaçını örnek vermekle yetineceĝiz.

I. اذْكُرْ النَّاسِ نَاسٍ وَأَرْقُ الْقُلُوبِ قَاسٍ

"İnsanlardan hafızası en güçlü kimse bile unutulabilir; en yufka kalpli de kimi zaman şiddet ve hiddetli olabilir."

اِذْكُرْ النَّاسِ نَاسٍ kelimeleri arasında cinâs-ı tam; اَرْقُ الْقُلُوبِ قَاسٍ kelimeleri arasında ise cinâs-ı mudari' mevcuttur.⁴⁶

Cinâs, tecnîs, tecanüs ve mücanese⁴⁷ diye de adlandırılan bu edebî sanat; iki kelimenin şekil olarak birbirine benzemesi, mana olarak ise farklı anlamlar taşımasıdır.⁴⁸

Cinâs, *tam* ve *eksik cinâs* olmak üzere ikiye ayrılır. Tam cinâsta harflerin türleri, sayıları, sıraları ve hareketleri aynı olur. Tam olmayan (eksik) cinâs ise benzeyen kelimelerde bu dört öğenin (vucûh-ı erba'a) birinde noksanlık olduğunda söz konusu olur.⁴⁹ Cinâs sanatının mumâsil, murekkeb,

⁴⁵ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meĥâsin*, s. 97-98.

⁴⁶ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meĥâsin*, s. 20.

⁴⁷ Bkz. 'Ali Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-rabi' fi envâ'i'l- bedi'*, thk. Şakir Hadî Şukr, Matba'atu Nu'man, Necef, 1968, I/97; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belaĝa fi'l-me'anî ve'l-beyani ve'l-bedi'*, thk. Yûsuf es-Sumaylî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, ts. s. 325.

⁴⁸ Bkz. Ebû Bekir 'Abdulkâhir b. 'Abdurrahmân b. Muĥammed Curcânî, *Esrâru'l-belâĝa*, thk. Mahmûd Muĥammed Şakir, Matba'atu'l-Medenî, Kâhire, ts. s. 7; Kâdî 'Abdu'n-Nebî b. 'Abdu'r-Resûl Ahmed Negrî, *Dustûru'l-'ulemâ (Cami'u'l-'ulûm fi isti-lahâti'l-funûn)*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2000, II/187; Şerif Curcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, s. 53; el-Medenî, *Envâru'r-rabi'*, I/97; Şemseddîn Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çaĝrı Yayınları, 7. Bsm. İstanbul, 1996, s. 382.

⁴⁹ Bkz. el-Medenî, *Envâru'r-Rabi'*, I/148; Ahmed b. Mustafâ Merâĝî, *'Ulûmu'l-belâĝa*, yayinevi ve basım tarihi yok, s. 356; 'Ali el-Cârim- Mustafâ Emin, *el-Belâĝatu'l-vâdiha fi'l-beyani ve'l-me'ânî ve'l-Bedi'*, Dâru'n-Nu'man li'l-'Ulûm, Dımişk, ts. s. 483.

mefrûk, merfuv, lâhik, muzeyyel⁵⁰, iştikâk, multefak, muzdevic, mudari' ve muşâbehe gibi çeşitleri vardır.⁵¹

II. إِنَّ الَّذِي سَخَّرَ الْفُلْكَ عَلَى الْمَاءِ هُوَ الَّذِي سَيَّرَ الْفُلْكَ فِي السَّمَاءِ.

“Gemileri suda yüzdüren Yüce Allah, dünyayı da semada/boşlukta yürütendir.”

سَيَّرَ – سَخَّرَ kelimeleri arasında cinâs-ı lahik; اَلسَّمَاءِ – اَلْمَاءِ kelimeleri arasında da cinâs-ı nâkis meydana gelmiştir.⁵²

III. تَقُولُ أَنَا صَائِمٌ وَأَنْتَ فِي حَمِّ أَخِيكَ سَائِمٌ.

Orucलयum diyorsun ama (gıybetini ederek) kardeşinin etini yiyorsun”

سَائِمٌ-صَائِمٌ sözcüklerinde cinâs-ı mudari' vaki olmuştur.⁵³

IV. رَبُّ زَائِرٍ يُرَاوِحُكَ وَيُعَادِيكَ وَهُوَ يُكَادِيكَ وَيُعَادِيكَ.

“Nice ziyaretçin vardır ki sabah akşam sana uğrar ama aslında o, sana düşmanlık besleyen, zarar verendir.”

يُعَادِيكَ – يُكَادِيكَ kelimelerinde cinâs-ı lahik; يُرَاوِحُكَ – يُكَادِيكَ kelimelerinde cinâs-ı mudari' ; يُكَادِيكَ – يُرَاوِحُكَ kelimeleri arasında ise tıbbâk sanatı bulunmaktadır.⁵⁴

V. الصَّنَاعُ جَاهِرٌ وَقَلَّ فِيهِمْ مَنْ هُوَ مَاهِرٌ.

“Sanatkâr (adıyla geçinenler) çoktur ama işinin ehli olan pek azdır.” – مَاهِرٌ جَاهِرٌ sözcükleri arasında cinâs-ı nâkis vardır.⁵⁵

VI. عَيْنِي تَقْرُبُكُمْ عِنْدَ تَقَرُّبِكُمْ.

“Size yakın olmakla mutlu ve huzurlu oluyorum.”

تَقْرُبُكُمْ – تَقَرُّبِكُمْ kelimeleri arasında cinâs-ı muharref bulunmaktadır.⁵⁶

⁵⁰ el-Medenî, *Envâru'r-rabi'*, 1968, I/134.

⁵¹ Geniş bilgi için bkz. Ebû 'Ali Hasan b. Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umdetu fî mehâsini's-şî'ri ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyuddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l-Ciyl, Beyrût, 1981, I/321-332.

⁵² Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 42-43.

⁵³ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 69-71. Cinâs-ı muzari', şekilleri aynı olan ama harfleri arasında farklılık bulunan cinastır. Bkz. Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağa fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, thk. Yûsuf es-Sumaylî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, ts., 327. Harfler arasındaki farklılık bazen başta, bazen ortada, bazen de sonda olabilir. Bkz. 'Abdurrahmân b. Hasan Habannake el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, Dâru'l-Kalem, Dımışk, 1996, II/494.

⁵⁴ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 89.

⁵⁵ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Mehâsin*, s. 105.

H. Yûsuf Şıdkî Efendi'nin Gayr-ı Samimi Tasavvuf Ehline Eleştirisi

Yûsuf Şıdkî Efendi, tasavvuf ehli (Kadiri Tarikatı mensubu) olmasına rağmen⁵⁷, günündeki tasavvuf kanaat önder ve müntesiplerini eleştirmekten geri durmamıştır. Aşağıdaki ibarenin şerhini yaparken, belirttiği şu görüşleri olayı en net biçimde açıklamaktadır:

تَضْرِبُ فِي مَوْجِ الضَّلَالِ وَتُسَبِّحُ فَمَا يُغْنِي عَنْكَ الْأَخْرَازُ وَالسُّبْحُ.

"Sen, isyan denizinde dalalet/sapıklık dalgaları içinde yüzerken; büyü, muska ve tespih seni kurtaramaz."⁵⁸

Yani dalalet dalgaları içinde gidenin, muska ve hamail taşıması, başka nesnelere ve tespihler ile kendini koruması mümkün değildir. Bu söz, riyakâr kimseler ve yalancı tasavvufçular hakkında söylenmiştir. Onlar, masiyetten ve nehyedilmiş şeylerden korunmaz, heva ve heveslerinin dalgalarında yüzüp giderlerken; el âleme karşı zühd ve takva sahibi olduklarını göstermeye çalışır, tespih ve muskalar ile necat bulmayı (kurtulmayı) ümit ederler. Nitekim şiirde şöyle denmiştir:

تَرْجُوا النَّجَاةَ وَلَا تَسْلُكُ مَسَالِكَهَا. إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْبَيْسِ.

"Kurtulmayı umuyorsun ama gereğince hareket etmiyorsun.

Şunu iyice bil ki gemi, karada yüzmeyiz."

تَصَوِّفَ كَيْ يُقَالَ لَهُ أَمِينٌ. فَمَا يُغْنِي الْأَمِينُ وَلَا الْأَمَانَةَ.

وَمَا يُرِدُ الْأَلَاةَ بِهِ وَلَكِنْ. يُرِيدُ بِذَلِكَ يَبْغِي الْحَيَاةَ.

"Kendisine 'emin' denilsin diye tasavvufa girdi;

Ama ne kuru bir emin ne emanet ona fayda verir."

Onunla Allah'ın rızasını kazanmayı değil,

Aksine hıyanet etmeyi murad etmiş."

⁵⁶ Bkz. Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 114. Cinas-ı muharref; edebî sanatı oluşturan kelimelerdeki farklılığın hareke ve sükûnda gerçekleşmesidir. Bkz. Eyyûb b. Mûsâ el-Ḥuseynî Ebû'l-Bekâ, *el-Kullîyât mu'cemun fi'l-mustlahâti ve'l-furûk el-'arabiyye*, thk. 'Adnân Dervîş-Muḥammed el-Mısırî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, ts., s. 276; Ḥasan Ḥabannake el-Meydânî, age, II/491.

⁵⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, age, II/59.

⁵⁸ Yûsuf Şıdkî Efendi, *Meḥâsin*, s. 68.

عَجِبْتُ مِنْ شَيْخِي وَمِنْ زُهْدِهِ. وَذِكْرُهُ النَّارَ وَأَهْوَالَهَا.
يَكْرَهُ أَنْ يَشْرَبَ مِنْ فَضَّةٍ. وَيَشْرَبُ الْفِضَّةَ إِنْ نَالَهَا.

“Şeyhimi ve dünyaya karşı zühdünü beğendim,
Onun dediği hep Cehennem ve dehşetidir.
Gümüş tastan içmekten tiksiniirdi,
Ama eline geçerse, gümüşü kaynağından içer.”

أَطْهَرُوا لِلنَّاسِ نُسْكًَا. وَعَلَى الدِّينَارِ دَارُوا.
وَلَهُ صَامُوا وَ صَلَّى. وَلَهُ حَجُّوا وَ زَارُوا.

“İnsanlara ibadet ehli diye göründüler,
Ama altın üzerinde dolaşp durdular.
Para pul için oruç tutup namaz kıldılar,
Hac yaptılar, kutsal yerleri ziyaret ettiler.”

أَهْلُ التَّصَوُّفِ قَدْ مَضَوْا. صَارَ التَّصَوُّفُ مُخْرَقَةً.
صَارَ التَّصَوُّفُ صَبِيحَةً. وَتَوَاجَدًا أَوْ مُطْرَقَةً.

“Gerçek tasavvuf ehli geçip gittiler,
Tasavvuftan geriye bir hırka kaldı.
Evet, sadece bir cezbe, bir nara, bir külah,
Bir kuru gösteri veya demirden bir şiş kaldı.”⁵⁹

⁵⁹ Yûsuf Şıdkı Efendi, *Meḥâsin*, s. 68.

Sonuç

Malum olduğu üzere ez-Zemaĥşerî'nin *Nevâbigü'l-Kelim* adlı eserine şerh ve tahkikler yapılmıştır. Onlardan bir tanesi de belki en doyurucu ve en hacimli olanı, *Meĥâsinu'l-Husâm*'dir. Şerhin sahibi Yûsuf Şıdkî Efendi'nin hayatını araştırdığımızda, onun ailece ilim ve edebiyatla ilgili olduğunu görürüz.

Birçok dili bilmesi ve *Nevâbigü'l-Kelim* gibi edebî çıtası oldukça yüksek bir eseri tercüme ve şerh etmesi, Yûsuf Şıdkî Efendi'nin, Arap dili ve edebiyatına özel ilgi gösterdiğinin bir kanıtıdır, diye düşünürüz.

Söz konusu eser üzerine çalıştığımızda yazarının, tercüme ve şerhini oldukça geniş tuttuğuna şahit olduk. Onun, *Nevâbigü'l-Kelim*'de normal standartlarda yazılmış ibare ve ifadeleri, alfabetik sıraya göre tertip ettiğini gördük. Tercüme ve şerh metoduna gelince, ilkin kelimelerin (edat, isim, fiil) yalın bağlamda anlamlarını, peşinden türevlerini, daha sonra ise cümledeki ıstılahî anlamlarını verdiğini müşahede ettik. İbareleri ele alırken, konuyu ayet, hadis ve fikhî yorumlar ile açıkladığına tanık olduk. Biz de, onun takip ettiği yöntemeye uygun şekilde konu başlıklarımızı sıraladık, başlıklara göre kritik ve analizlemizi yapmaya çalıştık.

Çevirdiği ve şerh ettiği *Nevâbigü'l-Kelim*'in, Arap dili ve edebiyatı alanında bir şaheser olması dolayısıyla yazarın, eserdeki edebî sanatlara karşı bigâne kalmadığı söylenebilir.

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin, ibare ve ifadeler hakkında kaydettiği birçok hadisin, hadis kritikçileri ve mevzuat sahipleri tarafından eleştirilen hadislerden oluştuğunu söylememizde yarar vardır. Biz de hadis uzmanlarının sahih, zayıf, mevzu, asılsız vb. şekilde yaptıkları yorumları vermeye çalıştık. Bilimsel açıdan eserdeki en zayıf noktanın, yazarın hadisler hususunda gereken hassasiyeti göstermediğini söylememiz, yazara ne bir haksızlık ne bir iftira olacaktır.

Kanaatimizce, şerhteki en orijinal noktalardan biri, ibareler çerçevesinde vurgulanan şiir beyitleridir. Yazar, neredeyse her ibare hakkında bazı beyitler yazmıştır. Bu bile onun başta şiire, edebî metin ve sanatlara özel bir ilgi gösterdiğinin kanıtıdır.

Yûsuf Şıdkî Efendi'nin, sosyal, kültürel ve düşünsel bağlamda çevresine karşı duyarlı davrandığını anlayabiliyoruz. Mesela onun, hayatını, Kur'an ve Hz. Peygamber'in öğretilerine göre tanzim etmeyip, sadece baş sallama, külah takma, nara atma, tespih çekme vb. ritüeller ile süsleyen çevrelere karşı eleştiriler getirdiğini, olayı kabul edilemez bulduğunu gördük.

Yaklaşık bir asır önceki günün Osmanlıca Türkçesi ile çeviri yapan yazarın üslubu, genelde anlaşılır olmasına rağmen, kimi ibarelerde kapalı kalan bazı kelime ve kavramların anlamlarını günümüz Türkçesiyle parantezler içinde vermeye çalıştık.

Oldukça edebî bir formatta yazılmış; seci ve tecnis sanatlarıyla müzeyyen olan ez-Zemaşşerî, 'nin *Nevâbiğu'l-Kelim* adlı eserindeki muğlâk ve müphem kelimelerin anlaşılmasında *Mehâsinu'l-Husâm*'ın katkısı, çok fazladır. Mesela *Nevâbiğu'l-Kelim* hakkında çalışmaları olan 'Allâme Taftazânî ile 'Ali Nâzimâ'nın, Yûsuf Şıdkı Efendi kadar kelimelerin anlamlarını açmada ve edatların fonksiyonlarını vurgulamada yeterli davrandıkları söylenemez.

Kaynakça

- 'Abdulkâfî, Muḥammed Fuâd (ö.1967), *el-Mu'cemu'l Mufehres li elfâzi'l-kur'ani'l-kerîm*, el-Matba'atu'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982.
- el-'Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muḥammed b. 'Abdilhâdî el-Cerrâhî (ö.1162/1749), *Keşfu'l- ħafâ ve muzîlu'l-ilbâs 'ammâ iştehere mine'l-eḫadîs 'alâ elsineti'n-nâs*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.
- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye RicalininTeracim-i Ahvâli), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007
- 'Aliyyu'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Molla 'Alî b. Muḥammed el-Herevî (ö.1014/ 1605), *Zayıf Hadisleri Öğrenme Metodu*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İlim Yayınları, İstanbul, 1986.
- Berköz, Elif, *Röportajlar*, Milliyet Gazetesi, 3 Temmuz 2006.
- Buhârî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İsmâ'il (ö.256/870), *Sâhiḫu'l-Buḫarî*, el-Mektebetu'l-İslâmî, İstanbul, 1979.
- el-Cârim,'Alî (ö.1949)–Emîn, Mustafâ, *el-Belâġatu'l-vâdiḫa fi'l-beyâni ve'l-me'ânî ve'l-bedî*, Dâru'n-Nu'man li'l-'Ulûm, Dımışk, ts.
- Curcânî, Ebû Bekir 'Abdulkâhir b. 'Abdurrahmân b. Muḥammed (ö.471/1078), *Esrâru'l-belâġa*, thk. Mahmûd Muḥammed Şâkir, Matba'atu'l-Medenî, Kâhire, ts.
- Curcânî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muḥammed (ö.816/1413), *Kitâbu't-ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Çiçek, Hacı "Ali Nâzimâ ve Nevâbiğu'l-Kelim Tercümesi Adlı Eseri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 1, Bahar 2012, Malatya.

- Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş'âs (ö.275/888), *Sunen*, thk. Muḥammed Muḥ-
yuddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l-Fıkr, Riyâd, ts.
- Ebû'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (ö.1094/1683), *el-Kulliyât mu'cemun
fi'l-mustlahâti ve'l-furûk el-'arabiyye*, thk. 'Adnân Dervîş-Muḥammed el-
Mısrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, ts.
- Elbânî, Ebû'Abdurrahmân Muḥammed Nâsiruddîn (ö.1420/1999), *Silsiletu'l-
eḥâdisi'd-daife ve'l-mevdû'a ve eseruha's-seyyiu fi'l-umme*, Dâru'l-
Ma'arif, Riyâd, 1992.
- , *Da'ifu't-tergîb ve't-terhîb*, Mektebetu'l, Maarif, Riyâd, 2002.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010.
- el-Haşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ (ö.1362/1943), *Cevâhiru'l-belâga fi'l-
me'anî ve'l- beyani ve'l-bedi'*, thk. Yûsuf es-Sumaylî, el-Mektebetu'l-
'Asriyye, Beyrût, ts.
- İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *Musned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût- 'Adil Murşîd,
Muessesetu'r-Risâle, 2001.
- İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmâ'il, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (ö.774/1372), thk. 'Ali Şîrî,
Dâru İhyai'-Turasi'l-'Arabî, Beyrût, 1998.
- İbn Kurkûl, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vahrânî el-Hamzî (ö.
569/1174), *Metâli'u'l-envâr 'alâ sıḥâhi'l-âsâr*, neşr: Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-
Şûni'l-İslâmiyye, Katar, 2012.
- İbnu'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muḥammed b. Yûsuf (ö.833/1430),
Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ, Mektebetu İbn Teymiyye, H/1351.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî (ö.597/1201), *Keşfu'l-muşkil
min ḥadîsi's-saḥîḥayn*, thk. 'Ali Huseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyâd,
ts.
- Kastalânî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muḥammed b. Ebû Bekr b. 'Abdulmelik (ö.
851/1448), *İrşâdu's-sârî li şerhi Saḥîhi'l-Buḥârî*, el-Matba'atu'l-Kubrâ el-
Emîriyye, Mısır, H/1323.
- el-Kayravânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî el-Hasrî (ö.453/1061), *Zehru'l-adâb ve
semeru'l-elbâb*, Dâru'l-Ciyl, Beyrût, ts.
- Leknevî, 'Abdulhay (ö.1886), *Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at*, thk. 'Abdul-
fettâh Ebû Gudde, çev. Harun Ünal, Vahdet Yayınevi, İstanbul, 1984.
- el-Medenî, 'Alî Sadruddîn b. Ma'sûm (ö.1120/1709), *Envâru'r-rabi' fî envâ'i'l-
bedi'*, thk. Şâkir Hadî Şukr, Necef, 1968.
- Mehmet Tahir, Bursalı (ö.1925), *Osmanlı Müellifleri*, haz. Mustafa Tatçı - Ce-
mal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

- Merâğî, Ahmed b. Mustafâ (ö.1371/1952), '*Ulûmu'l-belağa*, yayınevi ve byy, ts.
- el-Meydânî, 'Abdurrahmân b. Hasan Habannake (ö.2004), *el-Belâğatu'l-arabiyye*, Dâru'l-Kalem, Dımişk, 1996.
- el-Munzirî, Ebû Muhammed Zekiyyuddîn 'Abdulazîm b. 'Abdulkavî b. 'Abdullâh (ö.656/1258), *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, Dâru 'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, H/1417.
- Muslim, Ebû'l-Huseyin Muhammed b. Haccâc (ö.261/875), *Saḥîḥu muslim*, thk. Muhammed Fuad 'Abdubaki, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.
- Muttakî el-Hindî, Alî b. Husâmuddîn b. 'Abdumelik b. Kadîhân (ö. 975/1567), *Kenzu'l-'ummâl fî suneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayâtî-Safvet es-Sakâ, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1981.
- Nekrî, Kadî 'Abdu'n-Nebî b. 'Abdî'r-Resûl Ahmed, *Dustûru'l-'ulemâ (Camiu'l-'ulûm fî istilahâtî'l-funûn)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000.
- Neseî, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed (ö.303/915), *Sunen*, (Suyuti Şerhi), Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö.676/1277), *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Özcoşar, İbrahim, *Makalelerle Mardin (Önemli Simalar-Dinî Topluluklar)*, Mardin Tarihi, İhtisas Kütüphanesi Yayını, İstanbul, 2007.
- Samî, Şemseddîn (ö.1904), *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdurrahmân (ö.902/1497), *el-Makâsîdu'l-ḥasene fî beyâni kesîrin mine'l-eḥâdîsi'l-muştehire 'ale'l-elsine*, thk. Muhammed 'Osman el-Haşṭ, Dâru 'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1985.
- es-Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn (ö.911/1506), *ed-Durru'l-mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö.360/993), *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarık b. 'İvazullah-'Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hasenî, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts.
- , *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1994.
- , *Musnedu's-şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1984.

- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muḥammed (ö.279/892), *Sunenu't-tirmizî*, thk. Muḥammed 'Abdulvahhâb, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1980.
- Yâfi'î, Ebû Muḥammed 'Affuddin 'Abdullah b. Es'ed b. 'Alî b. Selmân (ö.768/1367), *Mir'atu'l-cinân ve 'ibretu'l-yakazân fi ma'rifeti mayu'teberu min ḥavâdisi'z-zamân*, haşiye: Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1997.
- Yavuz, Cevdet, "Ebû'l-Ulâ Mardin" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1994.
- Yûsuf Şıdkî Efendi, Yûsuf b. 'Ömer b. 'Abid b. Ağazade el-Mardinî (ö.1319/1902), *Meḥâsinu'l-Ḥusâm Şerḫu Nevâbiği'l-Kelim* (Osman Seferîhisârî istinsahı, Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, yerel yer no: 297/YUS. M-29124 basım yeri ve tarihi yok).
- Ẓemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd (ö.538/1143), *Nevâbiğu'l-Kelim*, Matba'atu Vadi'n-Nîl, Kâhire, H/1286.
- Ziriklî, Hayruddîn (ö.1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1980.

Methodological Features and Analytical Criticism of Yûsuf Sıdkı Efendi's Sharh Named "Mehâsinu'l-Husâm"

Citation / ©- Çiçek, H. (2016). Methodological Features and Analytical Criticism of Yûsuf Sıdkı Efendi's Sharh Named "Mehâsinu'l-Husâm", *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 16 (2), 211-234.

Abstract- *One of those commenting on the work of az-Zamakhsharî called Navâbiğü'l-Kalim is also Yûsuf Sıdkı Efendi el-Mardinî (ö.1319/1902). His Mehâsinu'l-Hisam is quite voluminous among the commentaries and has an original format. Yûsuf Sıdkı has translated mixed-written types of phrases into Ottoman Turkish in alphabetical order. From this aspect it is an original work. The author has initially pointed out the wrong meanings of verbs, nouns and prepositions found in each wording, derivatives and their functions in the sentences; afterwards he has got through to a total translation. He sometimes has given historical information on the issue and sometimes made fiqh/legal comments as well. The author has brought some couplets from poems -without citing about its poet-almost at the end of each phrase. He has ended each phrase with the statement of "in brief". In this study, we have taken Mehâsinu'l-Husâm copywritten by Osman Seferîhisârî as a basis, we have made his critical of many aspects.*

Keywords- *Yûsuf Sıdkı, Mahâsinu'l-Husâm, az-Zamakhsharî, Navabiğü'l-Kalim, Arabic language*